

Володимир ПОПОВИЧ

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
volodimir.popovich22@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4538-3274

ФАРМАЦЕВТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: МЕХАНІЗМ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

<http://doi.org/10.23939/law2025.46.242>

© Попович В., 2025

У процесі дослідження встановлено, що механізм вчинення кримінальних правопорушень у сфері фармацевтичної діяльності утворюють: структурні складники етапів: заготовки фармацевтичної сировини (посів, вирощування, збирання, зберігання, вироблення з органів тварин, хімічних сполук та мінералів); виробництва та імпорту медичної продукції (лікарських засобів; медматеріалів, медобладнання); суб'єкти вчинення кримінальних правопорушень, які в процесі та під виглядом псевдолегітимних способів фармацевтичної діяльності перетворюють відзначені етапи на засоби: створення лишків фармацевтичної сировини; виготовлення лишків медичної продукції; їх доставки “на вільне місце” торгівельним фармацевтичним підприємствам, під прикриттям тимчасових товарно-транспортних документів, які після реалізації лишків медипродукції знищують, а виручені з реалізації лишків медичної продукції кошти по касі не оприбутковують, а розподіляють між співучасниками вчинення кримінальних правопорушень і привласнюють. Цикли “поставки лишків медичної продукції”, “її реалізація”, “неоприбуткування виручки по касі та її привласнення”, що звільняє місце для нової партії лишків медичної продукції”, можуть повторюватись багато разів. Тобто механізм вчинення кримінальних правопорушень у сфері фармацевтичної діяльності має тривалий та циклічний характер, замаскований під виглядом легальних етапів фармацевтичної діяльності, що надає цим протиправним діям псевдолегального, неочевидного, природно-латентного характеру. Знання технологічних складників механізму вчинення таких кримінальних правопорушень лежить в основі: вибірки методів, методик та засобів оперативно-пошукового виявлення таких злочинів; прихованого та залегенованого оперативно-технічного і оперативно-процесуального документування протиправних дій фігурантів; планування розробки та здійснення оперативно-технічних заходів документування протиправних дій злочинців; вивчення достатності та законності здобутих доказів шляхом оперативно-процесуальної та оперативно-технічної розробки фігурантів, вивчення оперативної ситуації на завершальній стадії оперативної розробки, залежно від яких визначається оптимальний момент реалізації матеріалів оперативної розробки; моделювання оперативних комбінацій щодо створення факторів раптовості та “моменту істини” під час: затримання підозрюваних; проведення

допитів, очних ставок, обшуків, виїмки документів, під виглядом яких створювались лишки медичної продукції, відбувався їх збут, неоприбуткування виручки по касі підприємства; під час проведення інших заходів, спрямованих на процесуальне закріплення доказів, встановлених в процесі оперативної розробки фігурантів; планування інших невідкладних заходів, потрібних для закріплення доказів із врахуванням факторів раптовості, неочікуваності та інших переваг, що трапляються під час переходу від прихованих чи залегенованих оперативно-пошукових заходів документування протиправних дій злочинців до відкритих процесуальних заходів розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: механізм вчинення кримінальних правопорушень у сфері фармацевтичної діяльності; структурні складники етапів фармацевтичної діяльності; структурні складники механізму вчинення кримінальних правопорушень; криміногенно-вразливі посади на етапах заготовки фармацевтичної сировини; виробництва та імпорту медичної продукції; заготовка та збут лишків фармацевтичної сировини; виробництво та збут лишків медичної продукції; постачання лишків медичної продукції на вільне місце; неоприбуткування виручки; привласнення виручки; прогнозування версій про вчинення кримінальних правопорушень; форми негласного документування; фактор раптовості; момент істини; момент реалізації матеріалів оперативної розробки.

Постановка проблеми. Ця публікація є продовженням оприлюднення результатів НДР за плановою темою дослідження “Виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються у сфері охорони здоров’я, пов’язаних з провадженням господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, а також імпорту лікарських засобів”. На попередньому етапі дослідження розроблено: основний термінологічно-понятійний апарат, що відображає функціонально-діяльнісні складові частини сфери охорони здоров’я [1] та поняття й етапи фармацевтичної діяльності [2], які прямо стосуються механізму вчинення та укриття факту вчинення природно-латентних [3] кримінальних правопорушень.

Аналіз дослідження проблеми визначення поняття “механізм вчинення злочину” свідчить, що його вивчало багато науковців, які, однак, вони не виходили за межі поверхово-узагальнених визначень цього поняття, не звертались до дослідження і розкриття технологічно- та юридично-значущих елементів механізму вчинення економічних кримінальних правопорушень загалом й у сфері фармацевтичної діяльності зокрема. Наприклад, О. М. Литвинов розглядає механізм як складний і динамічний характер будь-якого явища [4, с. 32–33]. За визначенням О. Н. Колесниченка, механізм вчинення злочину – це порядок тимчасового і динамічного зв’язку окремих етапів, обставин, факторів самої події злочину, що дозволяє відтворити його картину [5, с. 11]. На думку П. Д. Біленчука, механізм вчинення злочину – це низка певних дій у часі, прийомів та процедур суб’єктів злочину в матеріальному середовищі, що відображають слідову картину вчинення злочину [6, с. 8]. Н. А. Сьоміна вважає, що механізм вчинення злочину – це складний, динамічний порядок взаємодії елементів злочинної діяльності суб’єкта і факторів об’єктивної дійсності, які визначають зміст злочинної діяльності [7, с. 160–165]. Подібних, інколи більш розгорнутих, але поверховозагальних визначень поняття “механізм вчинення злочину” можна навести ще багато. Однак проблема полягає в тому, що використати ці узагальнені поняття для відображення технологічного змісту механізму вчинення природно-латентного економічного злочину [3, с. 181–183] чи природно-латентного економічного кримінального правопорушення [10] у сфері економіки загалом чи у сфері фармацевтичної діяльності зокрема практично неможливо. У цьому прикладному дослідженні, обмеженому розмірами статті, замість загальнотеоретичної дискусії, критики чи оцінки різних аспектів цих понять продуктивніше буде викласти саме прикладні технологічні аспекти, що розкриють зміст складових елементів поняття способи вчинення (злочину чи способи-вчинення кримінального правопорушення). Зазначимо лише, що наведені узагальнені поняття апіорі не можуть відобразити слідів злочину, оскільки ті криються у

псевдолегітимних [3, с. 181–183] технологічних складниках способів вчинення злочину, а відповідно не можуть лягти в основу розробки методології виявлення, запобігання і протидії вчиненню кримінальних правопорушень у сфері фармацевтичної діяльності. Аналогічна ситуація і в кримінологічних дослідженнях злочинів у сфері фармацевтичної діяльності (І. А. Вартилецька, І. М. Горбачова, О. Я. Гребенюк, В. М. Мельничук та ін.), де технологічні аспекти механізму вчинення кримінальних правопорушень також не розглядались. Проблемну ситуацію доповнює те, що після ліквідації Державної служби боротьби з економічними злочинами (ДСБЕЗ) протидія вчиненню кримінальних правопорушень у сфері економіки загалом і в сфері фармацевтичної діяльності зокрема практично зупинилась. Перманентне реформування (*ліквідація, дискусії про перепідпорядкування*), схоже на блокування діяльності правоохоронних структур економічного спрямування, свідчить, що результати протидії економічним злочинам з боку новостворених (замість ДСБЕЗ, УБОЗ, Податкової міліції) Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Бюро економічної безпеки України (БЕБ) стануть відчутними нескоро. Поряд з низкою інших причин однією із впливових причин цієї ситуації є також брак прикладних знань про механізм вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки загалом та у сфері фармакологічної діяльності зокрема. Втрата практичного досвіду відзначених вище ліквідованих правоохоронних структур, а також брак таких науково-прикладних напрацювань заважає новоствореному БЕБ виявляти та документувати факти вчинення природно-латентних економічних кримінальних правопорушень. Відповідно саме прикладне дослідження технологічних аспектів етапів фармацевтичної діяльності та процесу їх перетворення на механізм вчинення злочину в процесі та під виглядом фармацевтичної діяльності має особливо важливе значення, оскільки саме ці прикладні знання лежать в основі не лише для відображення механізму та способів вчинення і маскування природно-латентних економічних злочинів [3, с. 181–183], а й розробки методології (методів, методик, засобів та системи їх інтерпретації) виявлення, документування доказів та розслідування фактів вчинення таких кримінальних правопорушень. Водночас треба наголосити, що розкриття технологічного змісту етапів фармацевтичної діяльності, їх перетворення на складові частини механізму вчинення кримінального правопорушення безпосередньо стосується концепції науково-пізнавального принципу щодо залежності методології пізнання від технологічних особливостей предмета дослідження [8–9]. Саме зазначений теоретико-методологічний принцип є основою для розкриття технологічного змісту складових елементів конкретних етапів фармацевтичної діяльності як складових частин механізму вчинення кримінального правопорушення, які ляжуть в основу визначення (вибірки) методів, методик, засобів та системи їх інтерпретації – методології пізнання механізму вчинення кримінального правопорушення, методології їх виявлення, документування та розслідування [11–12]. Ця методологія, як і будь-яка інша, складається з методів, методик і засобів пізнання та системи їх інтерпретації [9, с. 74], визначення яких залежить саме від знань про технологічні складові частини предмета пізнання, яким у цьому дослідженні є технологічні складники етапів фармацевтичної діяльності, перетворені зловмисниками на складові частини механізму вчинення і маскування кримінальних правопорушень.

Однак навіть такий детальніший розгляд механізму вчинення кримінального правопорушення не розкриває технологічного змісту його елементів. Відповідно **метою** цього дослідження має **стати**: 1) визначення технологічних складових частин механізму вчинення кримінального правопорушення в процесі та під виглядом псевдолегітимних виробничих операцій, що утворюють структурні складові частини різних етапів фармацевтичної діяльності; 2) *розкриття* змісту юридично- та кримінологічно-значущих технологічних особливостей *структурних складових* етапів фармацевтичної діяльності; 3) *встановлення* взаємозв'язку етапів фармацевтичної діяльності із структурними складниками механізму вчинення і маскування природно-латентних кримінальних правопорушень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. І. Переходячи до реалізації поставленої мети, треба розпочати дослідження з визначення та розкриття змісту структурних складових частин *етапів* фармацевтичної діяльності як складників механізму вчинення кримінального правопорушення. Водночас зазначимо, що технологічний процес фармацевтичної діяльності поділяється на чотири основні функціонально-

діяльнісні етапи та три види фармацевтичної діяльності. Етапи фармацевтичної діяльності охоплюють: 1) заготовку фармацевтичної сировини та виробництво медичної продукції; 2) облік фармацевтичної сировини та медичної продукції в балансі фармацевтичних підприємств; 3) збут фармацевтичної сировини та медичної продукції; 4) облік та оприбуткування по касі фармацевтичних підприємств коштів, виручених з реалізації фармацевтичної сировини і медичної продукції.

До окремих видів фармацевтичної діяльності треба зарахувати: 1) науково-дослідні і проєктні розробки фармацевтичної сировини та медичної продукції (ліки, витратні медичні матеріали та медичне обладнання); 2) здійснення операцій роялті (здачу в оренду чи продаж формул нових видів сировини, нових ліків, нових видів медичного обладнання) з результатами наукових розробок; 3) імпорт фармацевтичної сировини та імпорт медичної продукції.

Визначення та розкриття змісту структурних складників відзначених етапів та видів фармацевтичної діяльності має надзвичайно важливе значення, оскільки саме структурні складники етапів та структурні складники вказаних видів фармацевтичної діяльності містять технологічні аспекти виробничого процесу фармацевтичної діяльності, які злочинці перетворюють на засоби створення лишків фармацевтичної сировини та лишків медичної продукції, що свідчить про готування до вчинення та маскування природно-латентних кримінальних правопорушень. Розглянемо складові частини етапів та видів фармацевтичної діяльності більш розгорнуто. Це стане віддзеркаленням їхнього технологічного змісту, що ляже в основу розкриття процесу перетворення їх на складники механізму вчинення кримінальних правопорушень.

Етап заготовки фармацевтичної сировини містить такі структурні складові частини, як: 1) посів, вирощування та збирання вирощеної фармацевтичної сировини; 2) лісопольовий збір фармацевтичної сировини в полях, лісах та з інших природних джерел; 3) здобуття фармацевтичної сировини з органів тварин; вироблення хімічних фармацевтичних речовин; 4) доведення фармацевтичної сировини до кондиції (сушіння, бродіння чи інші фізичні, органічні та хімічні процеси); 5) облік фармацевтичної сировини та зберігання фармацевтичної сировини з дотриманням температурних режимів, режимів вологості, стандартів розфасовки, упаковки, складування, зберігання тощо).

Етап збуту фармацевтичної сировини виробникам медичної продукції, **а саме:** 1) матеріалів рослинного та тваринного світу, хімічних фармацевтичних речовин та інших складових частин медичної продукції – виробникам лікарських засобів; 2) сільгосппродукції і матеріалів – виробникам витратних медичних матеріалів; 3) матеріалів та комплектувальних – виробникам медичного обладнання (далі – збут фармацевтичної сировини підприємствам-виробникам медпродукції); 4) оформлення витратних документів на збут фармацевтичної сировини виробникам ліків, медматеріалів та медобладнання; 5) оприбуткування коштів, отриманих від покупців фармацевтичної сировини.

Етап виробництва медичної продукції **містить такі структурні складові частини, як:** 1) надходження і облік фармацевтичної сировини підприємству-виробнику медичної продукції; 2) здійснення розрахунку з підприємством-постачальником фармацевтичної сировини; 3) виробництво медпродукції; 4) стандартизовані розфасовка, упаковка, облік і зберігання виготовленої медпродукції; 5) облік виготовленої медпродукції у виробничих підрозділах підприємства-виробника та облік після її виготовлення і передачі підрозділам складського зберігання медпродукції.

Етап збуту медичної продукції підприємствами-виробниками: 1) оформлення витратних та товарно-транспортних документів на відвантаження та поставку медпродукції оптовим чи роздрібним реалізаторам; 2) розрахунок оптових чи роздрібних реалізаторів медпродукції з її постачальниками та взяття медпродукції на облік оптовими чи роздрібними торгівельними підприємствами.

Етап реалізації медичної продукції споживачам сітьовими торгівельними фармацевтичними підприємствами та аптеками містить таку структурну складову частину, як: 1) оприбуткування коштів, виручених з реалізації медпродукції по касі аптеки чи оптового сітьового підприємства-реалізатора медпродукції.

Науково-дослідні види фармацевтичної діяльності містять такі структурні складові частини, як: 1) фінансування та розробка нових та вдосконалення раніше винайдених видів фармацевтичної сировини, лікарських засобів, медматеріалів та медобладнання; 2) здійснення операцій роялті з результатами науково-дослідних розробок (здача в оренду формул нових видів фармацевтичної сировини, ліків та медобладнання; 3) продаж нових результатів розробок (формул, винаходів, проєктів обладнання, медінструментів тощо) фармацевтичної сировини та іншої медичної продукції.

Етап імпорту фармацевтичної сировини, лікарських засобів, медичних матеріалів чи обладнання охоплює такі структурні складові частини, як: 1) імпорт фармацевтичної сировини, ліків, медматеріалів, комплектувальних та медобладнання (далі – медпродукція); 2) збут медичної продукції сітьовим оптовим чи роздрібним фармацевтичним підприємствам; 3) розрахунки з імпортерами за поставлену медпродукцію.

Етап оприбуткування виручки, отриманої з реалізації фармацевтичної сировини, ліків, медичних матеріалів, комплектувальних та медичного обладнання містить такі структурні складові частини, як синхронне з реалізацією медпродукції поточне оприбуткування виручки по касах підприємств – заготувачів фармацевтичної сировини; виробників медпродукції; імпортерів медпродукції; оптових чи роздрібних реалізаторів медпродукції.

II. Визначені вище структурні складові частини етапів фармацевтичної діяльності відображають її легітимний процес. Однак злочинці ці структурні складові частини перетворюють на засоби створення лишків фармацевтичної сировини; з неї виробляють лишки медичної продукції; реалізують ці лишки поза балансовим обліком фармацевтичних підприємств; виручені кошти не оприбутковують по касі; їх розподіляють між співучасниками кримінальних правопорушень та привласнюють. Так відбувається вчинення кримінального правопорушення, передбачене ст. 191 КК (привласнення...), яке, з одного боку, зменшує базу оподаткованого прибутку підприємств (ст. 212 КК), з другого – супроводжується іншими протиправними діями, а саме: службовими підробленнями (ст. 366 КК), в інших випадках – підробкою документів (ст. 358 КК) тощо. Відповідно структурні складові частини етапів фармацевтичної діяльності та структурні складові частини вчинення кримінального правопорушення співвідносяться між собою як легітимний та псевдолегітимний процес фармацевтичної діяльності. Зокрема, під виглядом легітимного процесу фармацевтичної діяльності відбувається псевдолегітимний процес створення лишків фармацевтичної сировини та медпродукції, які зловмисники не долучають до балансового обліку підприємств, таким способом створюють умови для маскування факту майбутнього привласнення виручених коштів, тобто вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно структурні складові частини легітимних етапів фармацевтичної діяльності перетворюються не лише на засоби вчинення, а й на засоби маскування кримінальних правопорушень. Саме псевдолегітимні дії зловмисників, з будь-якими структурними складовими частинами етапів фармацевтичної діяльності, утворюють замаскований природно-латентний характер кримінальних правопорушень [3; 10]. Розгляд криміногенно-вразливих структурних складових частин легітимних етапів фармацевтичної діяльності в частині їх перетворення на псевдолегітимні структурні складові частини механізму вчинення та механізму маскування природно-латентних кримінальних правопорушень доцільно розпочати із структурних складових частин етапу заготовки сировини, який зловмисники перетворюють на етап створення лишків фармацевтичної сировини через: 1) посів, вирощування та збирання лишків вирощеної фармацевтичної сировини; 2) лісопольовий збір лишків фармацевтичної сировини в полях, лісах та з інших природних джерел; 3) здобуття лишків фармацевтичної сировини з органів тварин; вироблення лишків хімічних фармацевтичних речовин, мінералів, тощо; 4) створення лишків фармацевтичної сировини в процесі доведення її до кондиції (сушіння, бродіння чи інші фізичні та хімічні процеси); 5) створення лишків фармацевтичної сировини за допомогою порушення температурних режимів зберігання, режимів вологості, стандартів розфасовки, упаковки, складування тощо. Створені лишки в процесі вирощування, збору, доведення до кондиції та зберігання фармацевтичної сировини зловмисники не вносять в балансовий облік підприємств-заготувачів фармацевтичної сировини.

Водночас на випадок раптової перевірки контрольних органів зловмисники оформляють на лишки фармацевтичної сировини тимчасові документи на зберігання сировини, а також витратно-супроводжувальні товарно-транспортні документи на транспортування лишків фармацевтичної сировини до виробника медичної продукції.

Етапові збуту лишків сировини, матеріалів чи комплектувальних, підприємству-виробнику медичної продукції властива передача лишків: а) під прикриттям документів на загальну партію поставки з надією, що контролери не проведуть інвентаризації поставки; б) за тимчасовим, неврахованим обліком, витратним та товарно-транспортним документами, що супроводжують будь-які лишки фармацевтичної сировини, матеріалів та комплектувальних, створених на етапі їх заготовки.

На цьому етапі відбувається також: а) післяреалізаційне знищення тимчасово оформлених витратних документів на доставку лишків підприємству-виробнику медичної продукції; б) неоприбуткування коштів, отриманих за поставлені лишки сировини. Знаючи ці технологічні процедури та суб'єктів їх вчинення, оперативники зобов'язані планувати передбачені КПК України оперативно-технічні та оперативно-процесуальні заходи, спрямовані на приховане та залегендоване [11] документування дій правопорушників щодо: а) фактів створення лишків; б) фактів оформлення та фактів призупинення знищення тимчасових документів.

Етап виробництва лишків медичної продукції містить такі структурні складові частини вчинення кримінального правопорушення, як: 1) невнесення в балансовий облік підприємства лишків фармацевтичної сировини, отриманої від власних заготівельних підрозділів або інших підприємств-заготувачів; 2) розрахунки з підприємством-постачальником за поставлені лишки фармацевтичної сировини здійснюються готівкою, якщо безготівкою, то не підприємствам постачальникам, а на особисті рахунки співучасників махінації; 3) виробництво лишків медичної продукції з поставлених лишків фармацевтичної сировини здійснюється поза балансовим обліком підприємства-виробника; 4) власне створення лишків фармацевтичної сировини у міжсезонний період через: а) недовкладення компонентів під час виробництва ліків; б) виготовлення плацебо; в) порушення стандартів розфасовки, упаковки, зберігання тощо.

Етап збуту лишків медичної продукції від підприємств-виробників оптовим та роздрібним реалізаторам медичних препаратів є передостаннім етапом фармацевтичної діяльності, після закінчення якого правопорушники стараються не залишити ніяких документальних слідів про факти створення лишків фармацевтичної сировини та лишків медпродукції. Однак на випадок раптової перевірки під час реалізації лишків медичної продукції зловмисники оформляють тимчасові витратні та товарно-транспортні документи на відвантаження та перевезення лишків медичної продукції з підприємства виробника до оптових чи роздрібних реалізаторів. Оформлені тимчасові документи є фіктивними, оскільки не обліковані підприємством-виробником, так і підприємством-реалізатором сировини. Однак правопорушники надіються, що під час раптової перевірки контролери задовольняться наявністю тимчасових відвантажувальних та прибуткових товарно-транспортних документів і не будуть перевіряти, чи вони є на обліку підприємства-виробника та реалізатора медпродукції. З другого боку, у разі глибшої перевірки документів зловмисники сподіваються встигнути зробити проводки тимчасових документів і легалізувати невраховані лишки, перевівши їх з категорії псевдолегітимних [10–11] у категорію легітимних документів. Однак якщо раптової перевірки під час доставки медпродукції не було і тимчасові документи облікувати потреби не виникло, то такі документи знищують після закінчення етапу реалізації лишків медпродукції споживачам. Водночас кошти, виручені з реалізації медпродукції по касі аптеки чи оптового сітьового підприємства-реалізатора, не оприбутковують, розрахунки з постачальниками лишків медичної продукції проводять готівкою або безготівкою поза обліком підприємств виробника та реалізатора.

Всі ці обставини треба враховувати під час планування заходів оперативного документування протиправних дій злочинців і старатися ці дії проводити негласно або залегендовано [10–11] зафіксувати оперативно-технічними та оперативно-процесуальними засобами. Фіксації підлягають: 1) факт створення лишків сировини та медичної продукції; 2) факт оформлення тимчасових, неврахованих обліком відвантажувальних та товарно-транспортних документів на час перевезення та

реалізації партій лишків сировини та медичної продукції; 3) факт знищення тимчасово оформлених документів підприємством-постачальником та підприємством-реалізатором після реалізації лишків медичної продукції; 4) факт наявності знищених документів постачальником та реалізатором у перевізника (коли перевізник чужий, не посвячений стосовно махінації, то свій пакет товарно-транспортних документів він проводить по обліках підприємства-перевізника, оскільки отримує на їх підставі оплату за перевезення медичної продукції; 5) факт наявності товарно-транспортних документів у перевізника і відсутність таких документів у підприємств виробника і реалізатора, а також низка інших відзначених вище розбіжностей можуть стати доказом про вчинення кримінального правопорушення; 6) треба також враховувати, що коли розрахунки здійснюються безготівково, то кошти надходять на особисті рахунки представників підприємств постачальників медичної продукції – співучасників протиправної угоди, що треба зафіксувати під час реалізації матеріалів оперативної розробки за допомогою виїмки банківських документів, що свідчать про проводки по особистих рахунках співучасників протиправного привласнення коштів.

Під час науково-дослідних розробок медичної продукції можуть вчинятись: 1) привласнення бюджетних коштів або коштів фармацевтичних компаній, виділених на фінансування розробки нових та вдосконалення раніше розроблених рецептів фармацевтичної сировини, формул лікарських засобів, проєктних розробок медичних матеріалів та обладнання; 2) неопритукування та привласнення доходів з операцій роялті (здача в оренду результатів наукових розробок, формул нових ліків, фармацевтичної сировини, проєктів медобладнання тощо) без відома їхнього власника (привласнення) або з відома власника, але поза балансовим обліком підприємства з метою ухилення від сплати податків; 3) продаж результатів наукових розробок (формул, винаходів, проєктів обладнання тощо) фармацевтичної сировини та іншої медичної продукції без відома їх власника (привласнення) або з відома власника поза межами балансового обліку з метою ухилення від сплати податків.

Під час імпорту фармацевтичної сировини, лікарських засобів, медичних матеріалів чи обладнання можуть вчинятись: 1) імпорт неврахованих обліком лишків фармацевтичної сировини, ліків, медичних матеріалів, комплектувальних та медобладнання (далі – медпродукція); 2) привласнення коштів, виручених від збуту імпортованих лишків медпродукції сітьовим оптовим чи роздрібним фармацевтичним підприємствам.

Однак під виглядом здійснення імпортних операцій переважно вчиняються менш грізні кримінальні правопорушення: закупівля за кордоном уцінених медичних препаратів з коротким терміном використання або навіть протермінованих ліків. Представник імпортера за домовленістю з представником іноземного оптового постачальника оформляють супроводжувальні документи за ціною якісних ліків, а різницю надлишково переказаних імпортером коштів спрямовують на закордонні рахунки організаторів та співучасників махінації і привласнюють. Другий варіант зловживань імпортерів зводиться також до змови представника імпортера із закордонним оптовим постачальником. За умовами змови, в рахунки та інші супроводжувальні документи махінації закладають завищену ціну на ліки, а переказані кошти зверх реальної ціни переказують на закордонні рахунки організаторів та співучасників махінації. У першому і другому варіантах переказ лишніх коштів здійснюється під виглядом “надання” посередницьких чи інших послуг. Можуть бути й інші схеми привласнення, маскуванню та відмиванню коштів протиправного походження під виглядом проведення експортно-імпортних операцій [12].

Завершальним етапом для всіх етапів і видів легітимної фармацевтичної діяльності є неопритукування, розподіл і привласнення виручки [10], отриманої від збуту лишків фармацевтичної сировини, виробленої чи імпортованої медичної продукції. Документуванню підлягають: а) факти поточного неопритукування виручки по касах підприємств – заготувачів фармацевтичної сировини, виробників чи імпортерів медпродукції, оптових чи роздрібних реалізаторів медпродукції; б) факти вилучення виручки з каси та виробничого обігу, її розподіл і привласнення між співучасниками злочину; в) факти змови представників всіх відзначених підприємств про деталі вчинення махінацій, організаторів та виконавців вчинення кримінального правопорушення.

Циклічне повторення протиправних дій щодо створення лишків фармацевтичної сировини під виглядом структурних складових частин етапу її заготовки, а також створення лишків медичної продукції як структурних складових частин етапів її виробництва чи імпорту, їх збут та після-

реалізаційне неопритукування, а вилучення з легітимного обігу і привласнення виручки, отриманої з реалізації медпродукції, мають природно-латентний [10; 11] тривалий та циклічно-повторюваний характер. Відповідно вчинення та маскування кримінальних правопорушень під виглядом відзначених вище легітимних етапів фармацевтичної діяльності є також тривалими та багатократними. Тривалий природно-латентний та циклічно-повторюваний характер вилучення з обігу і привласнення виручки з реалізації медпродукції збільшує тіньовий сектор економіки, масив тіньових капіталів і криміногенно-корупційний потенціал організованої злочинності [3]; спричиняє матеріальні втрати фармацевтичним підприємствам; вносить деструктив у фармацевтичну діяльність; шкодить розвитку фармацевтичної системи країни; звужує базу оподаткування та підвищує втрати бюджету [10]. Водночас тривалість, циклічність та повторюваність відзначених протиправних дій допомагає правоохоронцям збирати докази про факт вчинення цих природно-латентних кримінальних правопорушень, дає оперативникам можливість проводити приховану та залегендовану оперативно-технічну й оперативно-процесуальну фіксацію протиправних дій злочинців. Оскільки природно-латентні кримінальні правопорушення вчиняються в умовах неочевидності, як легітимні різновиди діяльності, не здатні до самопрояву, як загальнокримінальні правопорушення [3], то без тривалого характеру таких природно-латентних кримінальних правопорушень їх було б неможливо не виявити, не задокументувати, не зупинити, бо недоведений процесуально-допустимими доказами, не здатний до самопрояву природно-латентний злочин для феміди “не існує”. Визнаючи високий превентивний потенціал системної профілактики злочинів, треба наголосити, що спроба зупинити вчинення природно-латентних кримінальних правопорушень у порядку мнимої профілактики злочинів, не збираючи доказів, нічого не дасть, крім скарг від підозрюваних у контролювальні органи і глибокої конспірації майбутніх протиправних дій злочинців.

Так схематично можна відобразити псевдолегітимний, природно-латентний, криміногенний потенціал структурних складових частин усіх етапів фармацевтичної діяльності, що можуть бути перетворені суб'єктами вчинення та маскування кримінальних правопорушень на комплексно-тривалий, організований та циклічно-повторюваний механізм вчинення кримінального правопорушення. Отже, механізм вчинення кримінального правопорушення у сфері фармацевтичної діяльності складається з: а) структурних складових частин етапу заготовки фармацевтичної сировини (посів, вирощування, збирання, збір природно-лісових та польових ресурсів, виробництво фармацевтичної сировини хімічною промисловістю тощо) та суб'єктів створення лишків фармацевтичної сировини; б) структурних складових частин етапу виробництва чи імпорту медичної продукції і суб'єктів виготовлення чи імпорту лишків медпродукції; в) етапу і суб'єктів збуту медпродукції гуртовим та роздрібним реалізаторам. Кожний цикл усіх етапів фармацевтичної діяльності завершується післяреалізаційним вилученням з виробничого обігу коштів, їх розподіл і привласнення співучасниками вчинення кримінального правопорушення. Так виглядає комплексний механізм вчинення кримінального правопорушення організованими злочинними формуваннями, який охоплює структурні складові частини всіх етапів фармацевтичної діяльності від створення лишків сировини, виготовлення лишків медичних препаратів, їх збуту, вилучення виручки з каси, її розподіл між співучасниками і привласнення.

Однак фармацевтичній діяльності притаманні також природно-латентні кримінальні правопорушення [10], вчинені в межах одного, локального етапу фармацевтичної діяльності. Це можуть бути кримінальні правопорушення, вчинені як на етапі “заготовки та збуту лишків фармацевтичної сировини”, так на етапі “виробництва, імпорту та збуту лишків медичної продукції”.

Наприклад, на етапі заготовки фармацевтичної сировини створено її лишки, організовано їх позабалансовий збут, завершений післяреалізаційним неопритукуванням коштів, їх вилученням з каси та привласненням. Такі кримінальні правопорушення можуть вчиняти одинаки, наприклад, комірник, якому вдалося крадькома від керівництва, обліковців та співробітників створити лишки фармацевтичної сировини за допомогою порушення норм зсихання, утруски під час зберігання. Зловмисник разом із відвантаженням легітимної сировини збуває утворені лишки фармацевтичної сировини представникові підприємства-виробника медичної продукції й отримує за надлишково передану сировину готівку на руки або безготівку, переказану на його особистий рахунок.

Водночас на етапі виробництва медпродукції злочинцю-одинаку важче приховати факт створення лишків медпродукції, тому в таких випадках зазвичай задіяні невеликі злочинні групи, що складаються з технологічно необхідних фахівців, без яких неможливо вчинити ці зловживання.

Це насамперед керівник виробничого підрозділу, технолог, обліковці, комірник, які приймали, зберігали й не оприбутковували лишки фармацевтичної сировини, збули її, отримали готівку на руки чи безготівку на особисті рахунки.

Підсумовуючи аналіз структурних складових частин процесу фармацевтичної діяльності та їх перетворення на складові частини механізму вчинення кримінального правопорушення у сфері фармацевтичної діяльності, доходимо таких висновків.

1. Знання технологічних особливостей механізму вчинення кримінального правопорушення є важливим для висунення версій, визначення складу організованих чи локальних груп злочинців, оперативно-технічних та оперативно-процесуальних методів, методик і засобів виявлення і документування протиправних дій фігурантів оперативної розробки.

2. В контексті завдань оперативної розробки фігурантів треба враховувати, що як комплексний, так і локальний механізм вчинення та маскування кримінальних правопорушень завершується вилученням, розподілом і привласненням коштів, виручених з реалізації лишків медичної продукції. Відмінність лише в тому, що комплексний механізм вчинення кримінального правопорушення зумовлює створення організованих злочинних угруповань, оскільки охоплює представників усіх етапів фармацевтичної діяльності, а локальний механізм кримінальних правопорушень через обмеження окремим локальним етапом фармацевтичної діяльності обмежує також кількість суб'єктів вчинення локальних кримінальних правопорушень. Такий злочин може здійснювати злочинець-одинак або невелика група фігурантів, обмежена представниками конкретного етапу фармацевтичної діяльності.

3. Для відзначених у п. 1 цілей оперативної розробки треба враховувати, що технологічні особливості фармацевтичної діяльності як під час комплексного циклу вчинення кримінального правопорушення, так і кримінальних правопорушень у межах одного, локального етапу фармацевтичної діяльності, завершений склад злочину буде вважатись лише тоді, коли відбудуться факти створення і неоприбуткування лишків фармацевтичної сировини чи лишків медпрепаратів, їх позабалансова реалізація, привласнення виручених з їх реалізації коштів, а всі ці протиправні дії фігурантів будуть задокументовані згідно з приписами КПК України.

4. У процесі розробки оперативних заходів треба також враховувати, що основний протиправний умисел зловмисників зводиться до маскування фактів: виготовлення лишків медичної продукції під виглядом легітимних етапів фармацевтичної діяльності; оформлення тимчасових обліково-супроводжувальних бухгалтерських документів на час виготовлення, зберігання, реалізації лишків медпродукції, вилучення з каси фармацевтичних підприємств коштів, отриманих з реалізації медпродукції, їх розподіл і привласнення співучасниками злочинного угруповання; знищення тимчасових обліково-супроводжувальних бухгалтерських документів після реалізації лишків медпродукції, вилучення, розподілу і привласнення коштів, виручених з її реалізації.

5. Технологічні особливості структурних складових частин етапів фармацевтичної діяльності, перетворені на структурні складники механізму вчинення кримінального правопорушення, показують, що керівники, технологи, обліковці, комірники та інші технологічно зумовлені фахівці – суб'єкти вчинення відзначених кримінальних правопорушень, посідають центральне місце в механізмі вчинення та маскування природно-латентних кримінальних правопорушень. Без участі таких осіб перетворення виробничих структурних складових частин етапів фармацевтичної діяльності на структурні складники механізму вчинення і маскування відзначених природно-латентних кримінальних правопорушень неможливі. Тут важливо наголосити, що оперативно-процесуальну розробку природно-латентних кримінальних правопорушень у сфері фармацевтичної діяльності треба розпочинати з оперативного вивчення потенційно-криміногенних посад та поведінки осіб, що їх обіймають до встановлення факту вчинення злочину, тоді як під час вчинення очевидних, штучно-латентних кримінальних правопорушень [3] розслідування починається з самопрояву (заяви потерпілого чи іншого прояву) факту вчинення кримінального правопорушення до встановлення особи, що спричинила потерпілому тілесні ушкодження, вчинила зґвалтування, крадіжку чи інше очевидне загальнокримінальне правопорушення, де є потерпілий заявник, який через недовіру до правоохоронців чи з інших причин не звертається до правоохоронних органів, робить ці очевидні злочини штучно-латентними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попович В. М. (2023). Сфера охорони здоров'я, як об'єкт злочинного посягання: термінологічно-понятійне відображення. *Наука і правоохорона*. К. № 3 (61). С. 174–185.
2. Попович В. М. (2024). Фармацевтична діяльність, як об'єкт злочинного посягання: термінологічно-понятійне відображення. *Наука і правоохорона*. К. № 3 (65). С. 188–200.
3. Попович В. М. (2019). Злочинність у сфері економіки. Велика Українська юридична енциклопедія: Кримінологія, кримінально-виконавче право, т. 18. Право; Харків. С. 181–183.
4. Литвинов О. М. (2007). Методологія дослідження механізму протидії злочинності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. № 36. С. 8–13.
5. Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів: лекція. Харків: Харк. юрид. ін-т, 1976. 28 с.
6. Криміналістика: підручник. П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко та ін.; за ред. П. Д. Біленчука. Київ: Атіка, 2001. 544 с.
7. Сьоміна Н. А. (2009). Механізм вчинення злочину: поняття та елементи. *Науковий вісник КНУВС*. № 3. С. 160–165.
8. Рабинович П. (2001). Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження. *Право України*. № 8. С. 41–43.
9. Попович В. М. (2015). Проблеми теорії держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку. Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
10. Попович В. М. (2024). Способи вчинення природно-латентних кримінальних правопорушень, притаманних фармацевтичним та квазі-медичним видам діяльності. *Наука і правоохорона*. К. № 3 (65). С. 275–287.
11. Попович В. М. (2021). Терміни і поняття – неологізми як засіб віддзеркалення процесу рейдерського поглинання підприємств. *Наука і правоохорона*. К. № 4 (54). С. 214–225.
12. Попович В. М. (2001). Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження. Монографія. Ірпінь: РВВ Академії державної податкової служби України. 138 с.

REFERENCES

1. Popovych, V. M. (2023). *Sfera okhorony zdorovia, yak obiekt zlochynnoho posiahannia: terminolohichno-poniatiine vidobrazhennia* [Health care as an object of criminal encroachment: terminological and conceptual reflection]. *Nauka i pravookhorona*. K. No. 3 (61). P. 174–185. [In Ukrainian].
2. Popovych, V. M. (2024). *Farmatsevychna diialnist, yak obiekt zlochynnoho posiahannia: terminolohichno-poniatiine vidobrazhennia* [Pharmaceutical activity as an object of criminal offense: terminological and conceptual reflection]. *Nauka i pravookhorona*. K. No. 3 (65). P. 188–200. [In Ukrainian].
3. Popovych, V. M. (2019). *Zlochynnist u sferi ekonomiky* [Crime in the sphere of economy]. *Velyka Ukrainska yurydychna entsyklopediia: Kryminolohiia, kryminalno-vykonavche pravo*, t. 18. Pravo; Kharkiv. P. 181–183. [In Ukrainian].
4. Lytvynov, O. M. (2007). *Metodolohiia doslidzhennia mekhanizmu protydii zlochynnosti* [Methodology for studying the mechanism of combating crime]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. No. 36. P. 8–13. [In Ukrainian].
5. *Zahalni polozhennia metodyky rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv*: [General provisions of the methodology of investigation of certain types of crimes] lektsiia. Kharkiv: Khark. Yuryd. in-t, 1976. 28 p. [In Ukrainian].
6. *Kryminalistyka*: [Criminalistics] pidruchnyk. P. D. Bilenchuk, V. K. Lysychenko ta in.; za red. P. D. Bilenchuka. Kyiv: Atika, 2001. 544 p. [In Ukrainian].
7. Somina, N. A. (2009). *Mekhanizm vchynennia zlochynu: poniattia ta elementy* [Mechanism of committing a crime: concepts and elements]. *Naukovyi Visnyk KNUVS*. No. 3. P. 160–165. [In Ukrainian].
8. Rabynovych, P. (2001). *Sotsialna sutnist derzhavy: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia* [Social essence of the state: theoretical and methodological principles of research]. *Pravo Ukrainy*. No. 8. P. 41–43. [In Ukrainian].
9. Popovych, V. M. (2015). *Problemy teorii derzhavy i prava: kontseptsii, prakseolohiia ta metodolohiia rozvytku* [Problems of the theory of state and law: concept, praxeology and methodology of development]. *Monohrafiia*. Yurinkom Inter, K. 384 p. [In Ukrainian].

10. Popovych, V. M. (2024). *Sposoby vchynennia pryrodno-latentnykh kriminalnykh pravoporuchen, prytamannykh farmatsevtichnym ta kvazi-medychnym vydam diialnosti* [Ways of committing natural-latent crimes inherent in pharmaceutical and quasi-medical activities]. *Nauka i pravookhorona*. K. No. 3 (65). P. 275–287. [In Ukrainian].
11. Popovych, V. M. (2021). *Terminy i poniattia – neolohizmy yak zasib viddzerkalennia protsesu reiderskoho pohlynannia pidpriemstv* [Terms and concepts – neologisms as a means of reflecting the process of raider takeover of enterprises.]. *Nauka i pravookhorona*. K. No. 4 (54). P. 214–225. [In Ukrainian].
12. Popovych, V. M. (2001). *Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia borotby z vidmyvanniam dokhodiv nezakonnogo pokhodzhennia* [Organizational and legal support for combating the laundering of proceeds of illegal origin]. *Monohrafiia*. Irpin: RVV Akademii derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. 138 p. [In Ukrainian].

Дата надходження статті: 16.04.2025 р.

Volodymyr POPOVYCH

Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Department
of International and Criminal Law
Teaching and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Dr. Habil. (Law), Professor,
Honored Lawyer of Ukraine
ORCID: 0000-0002-4538-3274

PHARMACEUTICAL ACTIVITIES: MECHANISM OF CRIMINAL OFFENSES

In the course of the study, it is established that the mechanism of committing a criminal offense in the field of pharmaceutical activity is formed by: structural components of the stages: procurement of pharmaceutical raw materials (sowing, growing, harvesting, storage, production from animal organs, chemical compounds and minerals); production and import of medical products (medicines; medical materials, medical equipment); subjects of criminal offenses, who, in the process and under the guise of pseudo-legitimate methods of pharmaceutical activity, turn the above stages into means: creation of surplus pharmaceutical raw materials; manufacturing of surplus medical products; their delivery “to a free place” to pharmaceutical trading companies, under the guise of temporary shipping documents, which are destroyed after the sale of surplus medical products, and the proceeds from the sale of surplus medical products are not recorded at the cash desk, but distributed among the accomplices in the commission of the criminal offense and misappropriated. The cycles of “supply of surplus medical products”, “sale of these products”, “non-recording, cash receipts and their misappropriation”, which makes room for a new batch of surplus medical products”, can be repeated many times. That is, the mechanism of committing criminal acts in the field of pharmaceutical activity is long and cyclical, disguised as legal stages of pharmaceutical activity, which gives these illegal actions a pseudo-legal, non-obvious, naturally latent character. The knowledge of the technological components of the mechanism of committing such crimes is the basis for: a selection of methods, techniques and means of operational search detection of such crimes; hidden and legendary operational and technical and operational procedural documentation of the illegal actions of the perpetrators; planning the development and implementation of operational and technical measures to document the illegal actions of criminals; studying the sufficiency and legality of the evidence obtained through operational and procedural and operational and technical development of the perpetrators, studying the operational system of.

Keywords: mechanism of committing criminal offenses in the field of pharmaceutical activity, structural components of the stages of pharmaceutical activity, structural components of the mechanism of committing criminal offenses, criminogenic-vulnerable positions at the stages of procurement of pharmaceutical raw materials, production and import of medical products, procurement and sale of surplus pharmaceutical raw materials, production and sale of surplus medical products, supply of surplus medical products to vacant places, non-recording of revenue, misappropriation of revenue, forecasting versions of criminal offenses, forms of covert documentatio’n, surprise factor, moment of truth, moment of realization of operational development materials.